

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA FORMAȚIILOR POLITICE DIN DOBROGEA ÎN SEC. XI

RADU CIOBANU

Începuturile istoriei românilor, sărace în știri scrise trebuie cercetate în marea majoritate a cazurilor prin folosirea operelor cronicarilor străini care scriu despre anumite regiuni sau evenimente din țara noastră legate de istoria neamului lor.

Dominînd timp îndelungat peninsula Balcanică, Imperiul Bizantin și-a împletit intim soarta cu aceea a popoarelor acestei regiuni și astfel, implicit, cronicarii bizantini oulți, într-o masă de literați au scris numeroase pagini despre provinciile de aici.

În scrierile bizantinilor, militari, funcționari, călători, literați, cronicari, un loc remarcabil l-a ocupat descrierea provinciei Paristrion, aproximativ Dobrogea de astăzi.

Dobrogea, în istoria țării noastre cu rol de punte și poartă, punte pe care se amestecau bunurile materiale și spirituale, poartă prin care treceau în ambele sensuri civilizațiile de pe teritoriul locuit de băștinași și cele venite de aiurea, a avut pentru Bizanț un însemnat rol strategic.

Concomitent cu înfrîngerea bulgarilor de către Tzimiskes și Vasile II Bulgaroctonul, a luat ființă thema Paristrion, pe care împărații din Constantinopol au organizat-o cu deosebită grijă, i-au acordat o largă autonomie și au plătit stipendii orașelor dunărene, între care un rol de frunte l-au avut Durostorum și Vicina.

Urmașii lui Vasile II nu au avut capacitatea de a lua măsuri eficace pentru a îndepărta criza care a cuprins imperiul și l-a făcut să cadă pradă în interior luptei dintre facțiunile politice, în exterior loviturilor migratorilor.

Provincie periferică, Paristrionul a fost supus din primele momente atacurilor continui ale popoarelor migratoare, toate atrase în sudul Dunării de mitul bogatului oraș al lui Constantin.

După ce două din cele 13 triburi ale pecenegilor au reușit să treacă Dunărea și să se stabilească în Dobrogea cu știrea și voia îm-

păratului Constantin IX Monomahul (1042—1054), au venit. la circa 20 ani după ei, rudele lor apropiate, uzii, care au fost curind urmași de cumani.

Frământările provocate în Paristrion de venirea popoarelor de călăreți de stepă a fost accentuată de politica financiară a lui Mihai VII Parapinakes, introducerea unui nou impozit pe cereale care permitea statului să le revindă la un pret de speculă, și tăierea stipendiilor acordate de visteria imperială orașelor dunărene.

Conjugarea celor doi factori a adâncit nemulțumirea populației și conducătorii acestei provincii autonome, în care autoritatea imperială era mai mult nominală, s-au răsculat în jurul anului 1074.

Evenimentele pe care le-am expus succint în fazele anterioare au fost redată amplu de cronicarii bizantini contemporani — Skilitzes, Zonaras, Mihail Ataliates sau de aceia care le-au descris mai târziu, pe baza unui material informativ variat, ca prințesa porfirogenetă Ana Comnena. Exilată de către fratele său Ioan Comnenul căruia vrusese să-i uzurpe tronul, Ana, în singurătatea mănăstirii Teotos Keramito-meues a hotărât să scrie biografia tatălui său Alexis I, acela care a încercat să reînstaureze imperiul în granițele pe care i le conturase Vasile II Macedoneanu.

După o scurtă introducere în care relatează istoria Bizanțului de la Isac la Alexis Comnenul, ocuparea tronului de tatăl său, primele măsuri interne și începutul luptelor pentru refacerea hotarelor, scriitoarea bizantină ajunge în partea finală a cărții a VI-a și în cartea a VII-a la descrierea situației de la granița dunăreană.

În cadrul acestor descrieri există un pasaj care a provocat ample discuții între istorici și al cărui conținut îl redau în rîndurile următoare: „Un oarecare neam scitic prădat mereu de sauromați, părăsindu-și locurile s-a coborît la Dunăre și fiind silit să intre în înțelegere cu cei care locuiau dealungul Dunării, cum acest lucru le părea tuturor potrivit, au intrat în tratative cu șefii acelorora, adică cu Tatu cel care se numea și Hali și Sesthlav și Satzas (căci mă văd silită să le pomenesc chiar numele bărbaților de seamă de la ei, deși corpul istoriei se pingărește cu aceste nume) primul dintre aceștia stăpînind Dristra, iar ceilalți Vicina și celelalte ținuturi.

După ce au făcut înțelegerea cu aceștia, de atunci în colo, trecînd Dunărea fără teamă, pustiau ținutul alăturat astfel că au cucerit și cîteva orașe. De aici au căpătat ceva forță și arînd locul au început să semene mei și griu ¹.

Fragmentul interpretat izolat, neținîndu-se cont de integrarea lui în textul general al cronicii, nefăcîndu-se legătura cu ansamblul scrierilor cronicarilor bizantini din sec. XI—XII care amintesc aceste evenimente, neraportîndu-l la cadrul general istoric, i-a determinat pe

¹ Anae Comnenae Parfyrogenetae, *Aurias ex recensione Angusti-Raiffescheider* vol. I Lipescæ 1884, in *Bibl Script. Graec, et Rom. Teugneriana*. VII p. 242.

istorici, care au discutat aproape în exclusivitate apartenența etnică a celor trei conducători din regiunea Paristrionului, să ajungă la concluzii deosebite.

Marele bizantinist rus Vasilievski, un bun cunoscător al perioadei, emite ipoteza că în loc de trei conducători sînt patru, supranumele lui Tatu-Hali fiind pentru el un alt personaj, și afirmă categoric că Tatu este peceneg, Hali, Sesthlav și Satzas sînt ruși².

Culacovski³, Kolubinski și Vasiliev⁴, care îi preiau și împărtășesc ideile susțin originea etnică rusă a conducătorilor orașelor dunărene.

Prof. N. Iorga⁵ crede, asemeni lui Vasilievski, că este vorba de patru conducători nu de trei, pe care îi definește din punct de vedere etnic ca voievozi români din Dobrogea.

Concluziile lui N. Iorga și le-au însușit prof. N. Bănescu⁶ care caută să aducă noi argumente pentru a le întări. C. Brătescu⁷, G. Brătianu⁸ și Ferencz⁹ ajung la altă concluzie: origina celor trei este cumană.

Istoricul bulgar Zlatarski¹⁰ crede că cei trei conducători pot fi la acea dată uzi sau bulgari. Alt istoric bulgar-Mutavciev¹¹ a cărui teorie este împărtășită în ultimul timp de Primov¹², crede că Tatu-Hali și Satzas sînt pecenegi, iar Sesthlav este bulgar. În fine, un ultim grup de cercetători ajung la concluzia că cei trei sînt pecenegi — Tomaschek¹³, îl numește pe Tatu „ein Petscheneggenhauptling“, Engel¹⁴ îi definește pe toți trei ca „Petschenegischen Fürstin“, părere pe care Challandon¹⁵, maghiarul Darko¹⁶ și alături de ei istoricii români C. C.

² G. Vasilievski, *Bizanțul și pecenegii* (1048—1094). Petersburg 1908. p. 35—38.

³ Culacovski, *Ruși în Dobrogea* — in *Revue des Deux Monde* 1897 — p. 60—75.

⁴ V. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Bizantin*, Nev-York, 1936, p. 304.

⁵ N. Iorga, *Cele dintii cristalizări de stat ale românilor*. Rev. Istorică V — iunie-iulie 1919 p.p. 103—113. Trad. — În lb. franc. și public. in *Bull. de la Sect. Hist — de l'Acad. Roum. V -VIII-Janvier 1920* p.p. 33—46.

⁶ N. Bănescu, *Ein ethnographischer. Problem am unter lonf der Donau, aus dem XI Jahrhundert in Byzantion*, VI-1931.

⁷ C. Brătescu, și „Pecenegii“ — în *An. Dobrogei* — 5—6/1924—1925, pp. 145—154, *Dobrogea în sec. XII* — În *Analele Dobrogei* — 1920, p. 12.

⁸ G. Brătianu, *Vicina*, 1923, p. 17.

⁹ I. Ferencz — „*Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931.

¹⁰ Zlatarski — *Ce se înțelege la Ana Comnena prin popor scitic*. In *Izveștia XI-XII*, 1932, p. 28.

¹¹ P. Mutavciev — *Bulgarii și românii în istoria țărilor dunărene*, Sofia 1927. p. 199.

¹² P. Primov — *Precis sur l'histoire de Bulgarie*, Sofia, 1955, p. 78 — Editions en langues étrangères — Sofia 1963.

¹³ Tomaschek *Zur Kunde der Mänahalwinsel*, Wien 1882, p. 49.

¹⁴ Engel — *Geschichte der Bulg*, Halle, 1797, pp. 285—387.

¹⁵ P. Challandon, *Essai sur le regne d'Alexis I* Paris 1900 p. 116 și urm.

¹⁶ I. Darko, *Năzuințele de expansiune ale românilor în domeniul istoriei* Budapesti Szemle 1935 p.p. 187—198.

Giurescu¹⁷, C. Necşulescu¹⁸, I. Barneaz¹⁹ B. Cimpina²⁰, P. Diaconu²¹, C. Cihodariu²², E. Stănescu²⁶ o împărtăşesc fără rezerve.

Analiza onomastică făcută de filologi, lectura atentă a textului Anei Comnena, coroborarea lui cu cele ale celorlalţi cronicari şi analiza evenimentelor de la Dunăre indică în mod indiscutabil că acest ultim grup de cercetători are dreptate — cei trei şefi locali fiind de origine pecenegă.

Referindu-se la interpretarea prof. N. Iorga, Densuşianu scrie : „e numai o iluzie românescul numelui dat la scriitoarea bizantină — Tatos este străin şi nu are nimic de-a face cu Tatul — Tatăl“. Citind mai multe nume din *Iranische Namenbuch*“, Densuşianu spune că „numai o grăbită etimologie a putut prezenta ca român pe Tatos“²⁴.

Bogrea, abordind problema în două studii, ajunge la concluzia : „departe de a fi român Tatu nu rămîne decît de origine asiatică orientală“²⁵, N. Drăganu scrie : identitatea lui cu Tat, Tată, Tatul, nu este sigură, deoarece poate fi vorba de un peceneg sau cuman“²⁶.

Deci analiza onomastică demonstrează originea asiatică a lui Tatu şi a rudelor sale şi exclude posibilitatea originii ruse, bulgare sau româneşti. Cred, că în stabilirea originii etnice a celor trei şefi locali trebuie să ţinem cont şi de obiceiul prinţesei scriitoare, ca în cazul în care foloseşte nume arhaice să le explice, iar atunci cînd scrie despre popoare bine cunoscute bizantinilor ca ruşii sau bulgarii, să le numească cu numele lor real.

Scriind despre oraşele paristriene în perioada în care şi-au cîştigat libertatea ca urmare a răscoalei lor contra Bizanţului, despre lupta lor pentru a şi-o apăra, Ana îi numeşte în mai multe rînduri pe cei trei şi în special pe Tatu pecenegi, nume care alternează cu cel arhaic de sciţi, alungînd astfel orice umbră de îndoială asupra originii lor.

Celelalte izvoare, contemporane evenimentelor, sînt clare, nelăsînd deschisă poarta discuţiilor în legătură cu originea celor trei căpetenii.

¹⁷ C. C. Giurescu *Istoria românilor*, vol. I. Buc. 1935, pp. 310—313 ed. II.

¹⁸ C. Necşulescu, *Ipoteza formaţiunilor politice la Dunăre în sec. XI*. — *Rev. Ist. Rom.* vol. VII. fasc. 1—2 pp. 122—151.

¹⁹ I. Barnea, *Relaţiile dintre aşezarea de la biserica Garvăn şi Bizanţ, sec. X-XII*, SC IV 3—4 1953.

²⁰ B. Cimpina, *Influenţa bizantină la Dunărea de jos*. *Rev. d'hist.* 1/1962. p. 162.

²¹ P. Diaconu, şi Les Petchénègues au Bas-Danube ed. Ac. R.S.R. — Buc. 1970 pp. 100—110. *Din nou despre valul de piatră din Dobrogea şi localizarea evenimentelor din nota toparhului*, SCIV 4/1965.

²² C. Cihodariu, *Observaţii critice asupra însemnării toparhului* —, Studii şi cercet. de ist. Iaşi — 1961.

²³ Stănescu Eug. *Les mixtobarbares du bas Danube au XI siècle in Nouvelles Etudes d'Histoire III* Buc. 1965 pag. 48.

²⁴ O. Densuşianu în *Grai şi suflet I*, 2 (1924) p. 323 şi urmat.

²⁵ C. Bogrea — *Anuarul Acad. Rom. I — 1921—1922* ; *Anuar Acad. Rom. III* 1923—1924.

²⁶ N. Drăganu, „Cu privire la originea lui Tatu“.

Skilitzes relatînd tentativa făcută de Mihail VII pentru a înăbuși răscoala orașelor dunărene, scria : „a fost trimis vestarhul Nestor, comandantul Paristrionului, adică al orașelor de la Istru, dar acesta avînd aceleași idei cu Tatu, a căzut de acord cu el și înarmînd un mare număr de pecenegi au ajuns în capitală“²⁷.

Ataliates, martor ocular și participant la evenimentele din Dobrogea îl numește pe Tatus ca unul dintre șefii pecenegilor, iar Zonaras²⁸, referindu-se la același episod ca și Skilitzes, spune că Nestor, numindu-se de la sine comandant al Paristrionului, a ridicat armata împotriva împăratului, și făcînd un fel de alianță cu un șef al pecenegilor (Tatu) a ajuns în capitală“²⁹.

Conexînd știrile cuprinse în izvoarele scrise cu datele furnizate de arheologie, în special cu rezultatele, săpăturilor făcute la Dinogetia³⁰, Capidava³¹, Păcuiul lui Soare³², și în perioada antebelică la Silistra, concluzia pe care o putem trage este aceea că originea etnică a celor trei este pecenegă.

Afirmația unora dintre istorici că ar fi patru șefi locali Tatu, Hali, Satzas, Sesthlav în loc de trei. Tatu supranumit Hali, Satzas și Sesthlav, este scuzabilă dacă se consideră că aceștia au tradus pasajul după textul latin al ediției de la Bonn.

Compararea acestei ediții cu ediția Mignel și Bernard Leih, arată că prima ediție este incomplet transcrisă, dînd astfel naștere la concluzii ca cea amintită.

În legătură cu discuțiile asupra celor trei căpetenii din Dobrogea se ridică problema limbii pe care o vorbeau a suprafeței pe care o stăpîneau și, în fine, a religiei și a ocupației populației pe care o conduceau.

Limba vorbită și familia etnică de care aparține acest neam ne sînt indicate tot de izvoarele scrise — Ana Comnena afirmă despre pecenegi că erau de neam turc, făcînd chiar o legătură între ei și turcii selciugizi, iar despre limba vorbită spune că era aceeași cu a cumanilor³², știri confirmate și de Zonaras și de Cedren.

Dar pentru noi, pentru definirea limbii vorbite de Tatu, poate fi semnificativ pasajul în care Ana istorisește atacul Dîrstei, apărută de Tatu, de către împăratul Alexis. În momentul în care Tatu și-a dat seama că nu poate rezista cu forțe proprii bizantinilor, a adresat populației băștinașe din oraș și pecenege un discurs prin care îi arată ce metodă trebuia să folosească pentru a se apăra. Dacă ținem seama de numărul populației băștinașe și de acela al pecenegilor, raport in-

²⁷ Corpus Scrip. Graec. et Rom. Bonn 1834 II — p. 719.

²⁸ Corpus Scrip. Graec. et Rom. Bonn. 1884 II — p. 119.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Gh. Ștefan, I. Barnea, I. Comșa, M. Comșa, etc., *Dinogetia*. Ed. Acad. R.S.R., Buc. 1967.

³¹ Gr. Florescu, P. Diaconu, R. Florescu, *Capidava*, Ed. Acad. R.P.R. Buc. 1958.

³² P. Diaconu — Cetatea de la Păcuiul lui Soare în B.M.J. 1/1971, și P. Coteț în SCIV, 1968, pp. 617—622.

³³ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 242.

discutabil în favoarea autohtonilor, este evident pentru noi că Tatu, împreună cu rudele lui trebuiau să fi vorbit limba localnicilor, numiți în izvoarele bizantine valahi.

Religia, factor primar în ideologia evului mediu, este deosebit de importantă în discutarea problemei pecenegilor stabiliți în Dobrogea. Mărturiile bizantinilor Cedrenus, Zonaras, și Ataliates, arată că în timpul lui Constantin IX Monomahul, la câteva luni după așezarea celor 20 000 pecenegi în jurul Silistrei, unde au primit trei cetăți dăruite și stipendii, noii veniți au trecut la creștinism, fiind botezați în Istru de călugărul Iftimie³⁴.

Imperiul Bizantin căuta ca prin impunerea religiei creștine de rit oriental religiei băștinașilor Dobrogei, să schimbe mentalitatea călăreților de stepă, să-i transforme în soldați ai săi.

Ar fi o iluzie să ne imaginăm că masa de pecenegi botezată în Dunăre și-a schimbat brusc mentalitatea, dar incontestabil că influența populației autohtone creștine, așezarea migratorilor în regiunea unor centre religioase ca Vicina sau Durostorum a avut o influență asupra credinței pecenegilor și o parte dintre ei au rămas adepții religiei creștine, iar ceilalți au privit-o cu indulgență.

O dovadă în acest sens ne-o furnizează arheologia, care a dat la iveală cruci reliquar în regiuni în care sînt urme ale civilizației pecenegilor, cum s-au descoperit la Capidava, Dinogetia și Păcuilul lui Soare, cetăți bine cunoscute pentru sec. XI.

Ocupațiile noilor veniți ne sînt arătate pe de o parte de pasajul din Ana Comnena, pe de alta de rezultatele săpăturilor arheologice.

Călăreții de stepă veniți și stabiliți în Dobrogea au continuat să practice creșterea vitelor — indicată în mod sigur de arheologi și de cronicari, dar în același timp, influențați de băștinași, populație tradițională de agricultori, au început după cum scrie porfirogeneta bizantină, să cultive grîul și meiul, ocupație de asemeni atestată și de descoperirile arheologice. Analiza ocupațiilor pecenegilor indică trecerea lor la viață sedentară, o puternică influență a mediului băștinașilor asupra modului lor de viață și în același timp o asimilare a migratorilor de către autohtoni, așa cum se dovedește a fi la Capidava, unde găsim elemente ceramice comune pentru localnici și pecenegi.

Stăpînirea pecenegă de scurtă durată în Dobrogea, aproximativ patru decenii, impune discutarea extinderii ei, în spațiu.

Pecenegii din Dobrogea, aproximativ 100 000 după aprecierile bizantinilor, s-au stabilit în prima etapă în jurul Silistrei (primii 20 000) iar după aceea au primit trei cetăți pe Dunăre, cu misiunea de a le apăra. Această informație pe care ne-o furnizează Cedrenus³⁵, este completată de Skylitses, Zonaras și mai ales de Ana Comnena, în Alexiada.

Atunci cînd vorbește despre Durostorum, îl arată ca un oraș de frunte al ducatului de graniță, reședința ducelui care supraveghea

³⁴ Cedrenus Hist., compendium corpus schriptorum hist. byz. Bonn, 1838, vol. II, p. 512.

³⁵ Cedrenus of. col. p. 520.

orașele din jur și frontiera dunăreană, dar în acele momente stăpinit de Tatu, supranumit Chali, care avea funcțiile ducelui. Ruda lui, Sața, stăpînea Vicina și cetățile din jur, iar Sesthlav, altă rudă, stăpînea alte orașe, termen vag care pare să indice cetăți de pe malul Istrului³⁶.

Alt punct indicat de scriitoarea bizantină ca loc de refugiu pentru pecenegii atacați de uzi sau cumani, este Uzo-Limna sau Ozo-Limna, localizat în mod diferit de istorici — în jurul lacului Razelm sau în delta Dunării, ultima ipoteză aparținînd lui I. Ferencz fiind cea mai plauzibilă.

Dacă situăm și cetatea Vicina, a cărei localizare nu a fost precizată între cetățile din nordul Dobrogei, cum este mai probabil, atunci putem afirma prin conexarea datelor scrise cu cele arheologice și toponimice că pecenegii s-au extins din regiunea Silistrei pînă la cursul nordic al Dunării, cuprinzînd întreaga suprafață a Dobrogei sau numai partea sa vestică.

Deci putem conchide că în Dobrogea în sec. XI, o parte din pecenegi, stăpîni nominali ai Paristrionului, prin folosirea limbii băștinașilor, prin adoptarea creștinismului sau tolerarea lui, prin preluarea ocupațiilor populației agricole, au fost asimilați în bună parte de către locuitorii Dobrogei, ceilalți fiind exterminați de bizantini în lupta de la Leburnion (1091).

Ca și în alte cazuri cete de oșteni conduse de căpetenii de origine străină, Tatu, Satzas, Sesthlav, au slujit societății locale în plină dezvoltare, pe care au ajutat-o la o mai bună organizare și apărare militară dar, indiferent de originea conducătorilor, organizația politică respectivă aparține localnicilor care prin strădaniile lor continue și constante, au făcut posibilă dezvoltarea societății respective.

³⁶ Alexiada, VII, 10, p. 234.